

Uloga disocijacije u propadanju zbirki u bibliotekama, muzejima i arhivima

Madžida Smajkić

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu
smajkicmadzida@gmail.com; madzida.smajkic@ghb.ba

Sažetak

Ovaj rad će ispitati utjecaj disocijacije na dugoročno očuvanje kulturne baštine u bibliotekama, muzejima i arhivima. Disocijacija, koju karakterizira odvajanje predmeta od njegovih odgovarajućih kontekstualnih i ambijentalnih uvjeta, predstavlja značajnu prijetnju cjelovitosti zbirki. Disocijacija, koja se odnosi na odvajanje predmeta od njegovog konteksta, doista može imati štetne učinke na materijale kulturne baštine. Odnosi se na gubitak informacija povezanih s predmetom, kao što su podaci o porijeklu ili lokaciji, bez kojih predmet gubi značaj, vrijednost ili je izgubljen. To može uključivati gubitak identifikacijskih oznaka, pogrešno postavljene dijelove predmeta ili nedostatak informacija.

Također, u radu će se istaći važnost digitalizacije koja može igrati značajnu ulogu u rješavanju problema gubitka informacija o predmetima. Digitalizacijom kulturnih artefakata, dokumenata, umjetničkih djela, povijesnih lokacija i drugih aspekata kulturne baštine možemo osigurati da budu sačuvani za buduće generacije i dostupni široj publici.

Ključne riječi: disocijacija, gubitak informacija, oštećenje zbirki, preventivna konzervacija, digitalizacija

Uvod

Disocijacija u preventivnoj konzervaciji predstavlja jedan od ključnih uzročnika propadanja zbirke u kulturnim institucijama. U ovom radu istražit će se uzroci, posljedice i strategije za smanjenje rizika od disocijacije u bibliotekama, muzejima i arhivima. Na osnovu analize dostupne literature, rad pruža sveobuhvatan pregled trenutnog stanja i preporuke za buduće prakse.

Kulturna i spomenička baština je osjetljiva te je ugrožavaju i često oštećuju različiti izvori, od zastrašujućih ratnih ili prirodnih katastrofa, preko zagađenja i insekata, do individualnih (ne)djela vandalizma. Preventivna konzervacija definira deset uzročnika propadanja zbirke, među kojima je i disocijacija. Disocijacija rezultira gubitkom predmeta, nepostojanjem ili gubitkom informacija povezanih s predmetima ili sposobnosti pronalaženja ili povezivanja predmeta i podataka, zanemarivanjem i zaboravom, kao i smanjenjem svijesti javnosti o univerzalnom značaju kulturne baštine. Očuvanje kulturne baštine je izazov koji je u fokusu svih stručnjaka, ali ne bi trebalo biti ograničeno samo na profesionalce na polju zaštite. Disocijacija se može manifestirati kao:

- rijetki i katastrofalni pojedinačni događaji koji rezultiraju velikim gubitkom podataka, predmeta ili vrijednosti predmeta;
- sporadični i teški događaji koji se događaju svakih nekoliko godina ili desetljeća, rezultirajući gubitkom podataka, predmeta ili vrijednosti predmeta;
- kontinuirani događaji ili procesi koji rezultiraju gubitkom podataka, predmeta ili vrijednosti predmeta (Canadian Conservation Institute, 2017).

Ovaj uzročnik propadanja gradiva utječe na pravne, intelektualne i/ili kulturne aspekte predmeta, za razliku od ostalih devet uzročnika, koji uglavnom utječu na fizičko stanje i propadanje predmeta. Disocijacija se može smatrati metafizičkim činiocem propadanja, jer je jedinstvena karakteristika ovog činioca da gubitak vrijednosti jednog ili nekoliko predmeta unutar zbirke može smanjiti vrijednost zbirke u cjelini (Živković, 2015).

Sami uzročnici propadanja su podijeljeni u zasebne entitete, ali međusobno djeluju i utječu jedni na druge. Na primjer, dobro je poznat utjecaj

temperature na relativnu vlažnost. Porast temperature može biti uzrokovan infiltracijom dnevnog svjetla, što može utjecati na taloženje onečišćenja ili pojavu insekata. Nadalje, većina štete posljedica je više od jedne opasnosti, a opasnosti koje definira isti uzročnik mogu dovesti do sasvim različitih učinaka. Podjela opasnosti na uzročnike i vrste rizika može zanemariti njihovu dinamičku interakciju i sekundarne uloge koje mogu pridonijeti pogoršanju. Disocijacija je odvojena jer utječe na sve činioce oštećenja na različite načine. Dok je među popisom uzročnika oštećenja unutar kontaminanata, inherentno pogoršanje nije pod utjecajem blokiranja vanjskih čimbenika (Henderson, 2020).

Kao konceptualni okvir za kategorizaciju glavnih uzroka promjene, gubitka ili oštećenja zbirki najčešće se koristi format Kanadskog konzervatorskog instituta (požar, relativna vlažnost, temperatura, svjetlo (ultraljubičasto i infracrveno zračenje), štetočine, zagađivači, fizičke sile, lopovi i vandali, voda), koje je prvi put objavio Stefan Michalski 1990, a kasnije je proširen na kustosko zanemarivanje (sada disocijaciju) Roberta Wallera 1994. Ovaj okvir ima veliki utjecaj na primijenjenu praksu preventivnog konzerviranja i upravljanja zbirka, posebno upravljanja rizikom za zbirke kulturne baštine (Michalski, 2004).

Iako se disocijacija često navodi kao posljednji uzročnik oštećenja i propadanja zbirki, ali svakako ne manje važan, pomno praćenje zbirki je obavezno kako bi se izbjeglo djelovanje i drugih uzročnika, što uključuje odgovarajuće upravljanje okolišem, kontrolu štetočina, sigurnosne postupke i redovito ažurirani plan za slučaj katastrofe. Disocijacija je gubitak predmeta ili informacija povezanih s predmetom, kao što su naziv predmeta, datuma nastanka predmeta ili lokacije pronalaska, neadekvatna katalogizacija, ograničeni resursi za očuvanje i izazovi u održavanju točne evidencije. Također disocijacija ima za posljedice odvajanja, uključujući gubitak porijekla, smanjenu znanstvenu vrijednost zbirki i etičke implikacije za čuvare tih materijala. Neodgovarajuće očuvanje je još jedan oblik disocijacije jer će zbirke nastaviti da propadaju, te je od izuzetne važnosti temeljita inventarna knjiga i elektronička evidencija koja se odnosi na svaki predmet u zbirci u vezi s njegovom poviješću i porijeklom (Canadian Conservation Institute, 2023).

Utjecaj disocijacije na druge uzročnike propadanja zbirki

U kontekstu zbirke, disocijacija se može definirati kao namjerni ili nenamjerni proces uklanjanja ili odvajanja predmeta od zbirke. Taj se proces može dogoditi u knjižnicama, muzejima i arhivima, a može proizaći iz raznih čimbenika kao što su zanemarivanje, nedostatak resursa ili namjerno odstupanje od pisanih propisa. Disocijacija može imati značajne implikacije na potpunost zbirke – kada su predmeti odvojeni od svog izvornog konteksta ili zbirke, to može ugroziti ukupnu povijesnu, kulturnu ili istraživačku vrijednost zbirke. A to onda može spriječiti sposobnost institucija da ispune svoju misiju očuvanja i omogućavanja pristupa kulturnoj baštini za sadašnje i buduće generacije. Stoga je razumijevanje procesa i utjecaja disocijacije u kontekstu zbirke ključno za razvoj učinkovitih strategija za upravljanje i očuvanje zbirki (Ashley-Smith, 1999).

Rizici disocijacije mogu bit sporadični ili kontinuirani. Rizici zbog krađe i pljačke također rezultiraju premještanjem predmeta. Iako se u tim slučajevima predmeti gube unutar zbirke, učinci su slični pogrešnom arhiviranju jer se predmeti ne mogu pronaći korištenjem inventarne knjige. Kontinuirani fizički događaji ili procesi, poput abrazije, mogu pridonijeti eroziji ili odvajanju oznaka s predmeta. Zagađivači i štetnici mogu degradirati i oštetiti oznake, dok nepravilne razine relativne vlažnosti mogu utjecati na ljepila koja se koriste za pričvršćivanje oznaka na predmete (Bizot Group, 2015). Rijetki ili sporadični fizički događaji mogu rezultirati miješanjem predmeta tako da se izgubi njihova povezanost s identifikacijskim informacijama. Slično tome, požar i poplava mogu oštetiti ili uništiti oznake ili etikete.

Primjeri disocijacije

Primjere disocijacije možemo podijeliti na radnje i propuste koji mogu pridonijeti rizicima povezanim s disocijacijom. Primjer radnje koja uzrokuje disocijaciju je pogrešno postavljanje predmeta. Primjer propusta je neuspjeh u dokumentiranju posuđenog predmeta. Radnje koje uključuju korištenje zbirke mogu rezultirati gubitkom predmeta, gubitkom podataka ili gubitkom povezanosti između predmeta i podataka (Mairesse, 2023). Na primjer, ako se muzejski predmet posudi za izložbu, a ne evidentira se pravilno u sistemu, može doći do situacije gdje se predmet izgubi ili se izgube podaci o njegovom porijeklu i povijesti. Stoga navodimo primjere disocijacije:

- 1. Gubitak inventarnih brojeva:** Kada predmeti izgube svoje inventarne brojeve, postaje teško pratiti njihovu povijest, porijeklo i vrijednost. Na primjer, u muzeju može doći do situacije gdje se predmeti premještaju bez odgovarajuće dokumentacije, što rezultira gubitkom informacija o njihovom porijeklu. Pogreške osoblja, poput nepravilnog arhiviranja ili premještanja predmeta bez odgovarajuće dokumentacije, također mogu dovesti do disocijacije. Na primjer, u muzeju može doći do situacije gdje se predmeti premještaju iz jedne izložbe u drugu bez ažuriranja inventara, što rezultira gubitkom informacija o njihovom trenutnom položaju (ICOM-CC, 2014). Zbog nepostojanja odgovarajućeg obilježavanja može se prouzročiti potpuni gubitak cijele zbirke i njezine dokumentacije. To se može dogoditi kada organizacija, ne razumijevajući vrijednost zbirke, odluči da je otpiše. Materijal zbirke može biti odbačen jednostavno zato što nije adekvatno identificiran kao dio jedinice zbirke. Gubitak se može dogoditi potpuno slučajno, na primjer, kada radnici koji bez nadzora za vrijeme premještanja zbirke zamijene materijale zbirke za druge predmete namijenjene za odlaganje.
- 2. Nepravilno označavanje:** Predmeti koji nisu pravilno označeni ili su označeni na način koji se može lako izbrisati ili oštetiti također su podložni disocijaciji. Na primjer, ako se etikete na knjigama u biblioteci ne održavaju pravilno, može doći do gubitka informacija o autoru, naslovu ili datumu izdavanja. Drugi primjer ove vrste radnje koja vodi do disocijacije uključuje korištenje nepermanentne tinte za identifikaciju predmeta ili korištenje identifikacijskih oznaka koje se troše do nečitljivosti, raspadaju se u prah zbog korištenja kiselih papira ili se odvajaju. Sve to može rezultirati gubitkom zbog disocijacije (Collections Trust, 2008).
- 3. Nedostatak digitalne dokumentacije:** U modernim institucijama, digitalna dokumentacija igra ključnu ulogu u očuvanju informacija. Ako se digitalni zapisi ne održavaju pravilno ili se izgube zbog tehničkih problema, to može dovesti do disocijacije. Na primjer, arhivi koji se oslanjaju na digitalne baze podataka mogu izgubiti važne informacije ako ne postoji adekvatna sigurnosna kopija. Također, neuspjeh u migraciji elektroničkih podataka u nove formate može dovesti do potpunog gubitka mogućnosti pristupa podacima (Michalski, 2004).

- 4. Fizičko propadanje:** Predmeti koji fizički propadaju mogu izgubiti informacije koje su na njima bile zapisane. Na primjer, stari rukopisi ili knjige mogu izgubiti svoje korice ili stranice, što otežava identifikaciju i povezivanje s originalnim zapisima. Ovi primjeri ilustriraju kako disocijacija može ozbiljno ugroziti očuvanje i upravljanje zbirkama u kulturnim institucijama. Implementacija dobrih praksi inventarizacije, edukacija osoblja i korištenje tehnologije mogu značajno smanjiti rizik od disocijacije (Canadian Conservation Institute, 2023).

Kao najteži primjer disocijacije može se navesti razdoblje od 1992. do 1995. godine koje je zadesilo baštinske institucije Bosne i Hercegovine. Osim destrukcije i velikih civilnih žrtava rata, ratna razaranja oštetila su mnoge zgrade biblioteka, muzeja i arhiva. Malo je učinjeno na spašavanju baštinske građe jer institucije nisu bile spremne suočiti se s tako teškom situacijom. Službe zaštite nisu mogle provoditi preventivne i pripremne akcije iz nekoliko razloga; prije svega, bila je nužna službena naredba nadležnih organa vlasti, tačnije Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu RBiH. Također je bilo potrebno osigurati sredstva za sklanjanje eksponata i dokumentacije, što većina institucija i službi zaštite nije imala (AIASN-a, 2021).

Po završetku rata mnoge baštinske institucije ostale su bez svojih zgrada: Muzej Hercegovine Mostar, Muzej Zenice, Zavičajni muzej Bileća. Pojedini muzeji sačuvali su zgrade, iako u ruiniranom stanju, ali su ostali bez zbirki, kao što je slučaj s Muzejom Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić-Gradu. Najtežu sudbinu doživjele su Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine i Orijentalni institut čije su zgrade u kojima su bile smještene 1992. godine izgorjele do temelja sa fundusima. Dejtonski mirovni sporazum, osim što je zaustavio rat, predstavlja i ustavni okvir za ustrojstvo BiH. Nažalost, njime je kultura svedena na lokalnu razinu, što uvjetuje da su u entitetima razvijeni različiti sistemi zaštite, istraživanja, valorizacije i interpretacije materijalnog i nematerijalnog naslijeđa. Trenutno ne postoji nadležno ministarstvo kulture na razini države koje bi bilo zaduženo za provođenje međunarodnih normi u toj oblasti, već je kultura uvrštena s nizom drugih nesrodnih oblasti u rad Ministarstva civilnih poslova, što uvjetuje niz poteškoća u razvoju baštinske djelatnosti i institucija koje se njome bave. Osnovni problemi s kojima se suočavaju baštinske institucije

u poslijeratnom razdoblju su devastirani i neuslovni prostori, nedostatak stručnog osoblja te neriješen pravni status i finansiranje (Serdarević, 2008).

Djelotvoran način da se iziđe iz stanja regresije i propadanja je reforma postojećeg zakonodavstva uz jačanje odgovornosti. Aktualno stanje zakonodavstva vezanog za kulturnu baštinu Bosne i Hercegovine može se označiti kao slabo djelotvorno, o čemu jasno svjedoči stanje spomenika kulture od najviše svjetske vrijednosti (Kotrošan et al., 2007).

Sprečavanje disocijacije

Namjera prethodnog predstavljanja kompleksnog ustroja u baštinskim institucijama u Bosni i Hercegovini nije da se kritikuje, nego da se ukaže na važnost zajedništva svih baštinskih institucija. Želi se istaknuti da je značajno raditi na digitalnoj pohrani i zaštiti građe u baštinskim institucijama, posebno u muzejima. U poslijeratnom periodu u Bosni i Hercegovini, za razliku od biblioteka i arhiva, muzeji u pitanju digitalizacije ne idu u korak s vremenom. Svijetli primjer nam daju Zemaljski muzej, koji je digitalizirao arheološku postavu uz pomoć Asocijacije za digitalizaciju Digi.ba (2024), te Bošnjački institut, koji je digitalizirao kompletnu muzejsku zbirku koja je dostupna na njihovoj stranici (Bošnjački institut, 2024). Važno je istaknuti da je 2022. godine prvi digitalni muzej u Bosni i Hercegovini u Međugorju, Naša majka, otvorio vrata i ponudio digitalnu postavku (Muzej Naša majka, 2024).

Ispitivanjem različitih oblika i posljedica odvajanja predmeta od informacija, nastoji se pružiti sveobuhvatno razumijevanje izazova i složenosti povezanih s upravljanjem zbirka u knjižnicama, muzejima i arhivima. Postavlja se pozornica za daljnje istraživanje uloge disocijacije u degradaciji zbirki i razvoj strategija za ublažavanje njezinih negativnih učinaka.

Učinci disocijacije uključuju kompromitiranje ili gubitak predmeta, zbirki i podataka koji im daju vrijednost kroz kontekst i značenje. Učinak može izgledati neznatan, kao što je smanjenje sigurnosti da je jedan predmet pravilno identificiran. Doista, nijedna zbirka nije savršeno dokumentirana i sve će zbirke imati stopu pogreške u identifikaciji. Međutim, kada stopa pogreške postane neprihvatljiva korisnicima zbirke, tada će cijela zbirka, a ne samo izravno pogođeni predmeti, izgubiti vrijednost. Ovaj efekt povećanja, gdje kompromitiranje nekoliko predmeta i/ili njihovih podataka

utječe na vrijednost mnogih ili svih predmeta, podmukli je aspekt agenta disocijacije.

Sprečavanje disocijacije u baštinskim institucijama zahtijeva kombinaciju dobrih praksi, tehnologije i edukacije:

1. Inventarizacija i dokumentacija:

- **Redovita inventarizacija:** Održavanje ažuriranih i tačnih inventara svih predmeta. To uključuje detaljne zapise o svakom predmetu, uključujući njegovu lokaciju, stanje i povijest.
- **Digitalna dokumentacija:** Korištenje digitalnih sistema za praćenje i upravljanje zbirkama. Softver za upravljanje zbirkama može pomoći u održavanju tačnih zapisa i olakšati pretraživanje informacija (Ashley-Smith, 1999).

2. Označavanje i identifikacija:

- **Trajno označavanje:** Korištenje trajnih i čitljivih oznaka koje se ne mogu lako oštetiti ili izgubiti, na primjer, korištenje neizbrisivih markera ili specijaliziranih etiketa.
- **Standardizacija oznaka:** Implementacija standardiziranih metoda označavanja kako bi se osigurala dosljednost u cijeloj instituciji (Villers, 2004).
- **RFID tehnologija:** Korištenje RFID (*Radio-Frequency Identification*) za praćenje predmeta. Ove oznake omogućuju brzo i tačno praćenje lokacije predmeta (RFID Label, s. a.).
- **Sistemi za upravljanje zbirkama:** Implementacija naprednih sistema za upravljanje zbirkama koji omogućuju centralizirano praćenje i upravljanje informacijama.
- **Edukacija osoblja:** Redovita obuka osoblja o važnosti pravilne dokumentacije i inventarizacije koja uključuje obuku o korištenju digitalnih alata i softvera, kao i edukacija osoblja o posljedicama disocijacije i važnosti očuvanja informacija.

3. Preventivna konzervacija:

- **Kontrola okoliša:** Održavanje optimalnih uvjeta okoliša kako bi se smanjilo fizičko propadanje predmeta. To uključuje kontrolu temperature, vlage i svjetlosti.

- **Redovito održavanje:** Redovito pregledavanje i održavanje predmeta kako bi se spriječilo fizičko propadanje koje može dovesti do gubitka informacija.
- 4. Sigurnosne kopije:
 - **Digitalne sigurnosne kopije:** Redovito stvaranje sigurnosnih kopija digitalnih zapisa kako bi se spriječio gubitak informacija zbog tehničkih problema.
 - **Fizičke kopije:** Održavanje fizičkih kopija važnih dokumenata i zapisa kao dodatna mjera sigurnosti.

Umjetna inteligencija kao transformacijska tehnologija donosi revitalizaciju u kustoskoj obradi, interpretaciji i prezentaciji kulturne baštine. Primjerice, dolazak tehnologije virtualne i proširene stvarnosti osnažuje muzeje za stvaranje novih digitalnih iskustava nezamislivih u kustoskoj tradiciji.

Kako tehnologija napreduje i zahtjevi postaju sve sofisticiraniji, muzeji također pronalaze nove načine za prezentiranje i interakciju sa svojim posjetiteljima. Posljedično, pojavila se potreba za nadogradnjom i za iskorištavanjem snage tehnologija i nastojanjem da se ispune sofisticirana digitalna očekivanja. Ako krenemo s ne tako dalekim vremenskim okvirom, “nove normale” proglašene su u gotovo svakoj zemlji s pandemijom COVID-19, koja je počela imati utjecaj na globalnoj razini od prvog kvartala 2020. godine. U skladu s pravilima o socijalnoj distanci temeljenoj na novim normama, obustavljeno je redovno obrazovanje, obavezno je nošenje maski u više okruženja, a pristup javnim prostorima je ograničen. Kad se tome dodaju povremeno najavljivana ograničenja/zabrane i primjenjivanja policijskog sata, svakodnevni životni uvjeti postaju sve negativniji. Međutim, mjere su utrle put drugim praksama. Fenomen obrazovanja na daljinu napravio je iskorak tokom razdoblja pandemije, a s ubrzanjem razvoja relevantnih infrastruktura pojavili su se operativni zahtjevi i nova očekivanja s kojima se muzej suočava u današnjem digitalnom okruženju (Çil & Boyraz, 2024). U tom su procesu vrata svih muzeja dugo vremena ostala zatvorena. Međutim, tokom ograničenja/zabrana potražnja za virtualnim muzejima je porasla, a posjete su se počele odvijati u potpunosti iz domova preko web-stranica (GHB, s. a.).

Važno je spomenuti da je zagovaranje za digitalne muzeje počelo mnogo ranije, ne možemo za sve kriviti pandemiju COVID-19. Naime, u Bukureštu se u novembru 2013. godine održala redovna NEMO (*Network of European*

Museum Organisations) 21. godišnja konferencija, kojoj je radni naziv bio “Muzeji u digitalnom dobu”. U izlaganjima, kao i zaključcima konferencije koji su objavljeni u zborniku, pokazalo se koliko je tema digitalnog pomaka društva međusobno povezana s novim osjećajem i razumijevanjem građanstva. Ispitivao se položaj muzeja u digitalnom dobu, smještajući muzeje između civilnog društva, privatnih tvrtki i javnih institucija. Partnerstvom s javnim organizacijama i privatnim tvrtkama koje imaju digitalne kompetencije, muzeji mogu iskoristiti takvo znanje i omogućiti digitalni pristup kulturnoj baštini. Muzeji danas ne samo da moraju sami stvarati digitalne objekte već su u potrebi da pribave metapodatke putem analognih objekata – budući da su metapodaci ključ za razumijevanje kulturne baštine. Digitalizirane zbirke i moderne, umrežene baze podataka otvaraju bezbroj novih vrijednih istraživačkih mogućnosti. Kako bi iskoristili takve prilike u digitalnom dobu, muzeji moraju ispuniti dva osnovna uvjeta: moraju digitalizirati svoju građu i moraju svoj inventar učiniti dostupnim online. Europeana Data Model napravio je važne korake prema ovom zahtjevu za standardizaciju metapodataka kako bi se zapisi stvarno mogli koristiti i nudi vrijedan primjer za muzeje. No, proći će još dosta vremena dok muzeji ne implementiraju te standarde (Pagel i Donahue, 2014).

Međutim, dalje se otvara pitanje pravne zaštite, gdje se razmatraju različita pitanja u vezi sa zakonodavstvom koja stvaraju kritične pravne izazove za muzeje dok prelaze u digitalno doba. Zakonodavstvo ima važnu ulogu u zaštiti muzeja kao nositelja autorskih prava, ali se također često pokazuje neprikladnim u prilagođavanju brzom razvoju digitalnog pomaka (Tsolis et al., 2011). Također, pitanje pravne zaštite digitaliziranog gradiva najvećim dijelom je obrađeno u *Smjernicama za digitalizaciju kulturne baštine* (EU, 2020), gdje su tačno date upute o načinu i procesu izvođenja digitalizacije arhivskoga, muzejskoga i knjižničnog gradiva.

Digitalne metode inventarizacije i istraživanja imaju ključnu ulogu u upravljanju baštinom gdje ne smijemo izostaviti i dokumentaciju. U upravljanju baštinom naglašava se važnost inventara i popisa pregleda i istraživanja, kao i ažuriranih smjernica o stvaranju, primjeni i održavanju alata koji su ključni za upravljanje baštinom na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini jer pomažu u identificiranju, dokumentiranju i procjeni dobara kulturne baštine. Digitalna transformacija je pomak prema digitalnim metodama u upravljanju baštinom, iz razloga jer digitalni alati i tehnologije

mogu poboljšati tačnost, dostupnost i upotrebljivost podataka o baštini (Myers i Hansen, 2024).

Zaključak

Opći ishodi disocijacije iz bilo kojeg razloga su gubitak predmeta, cijelih zbirki, njihovih pridruženih podataka ili njihovih vrijednosti. Gubitak se ovdje koristi u značenju nemogućnosti pronalaženja predmeta ili podataka na zahtjev onoga što se traži. U slučaju gubitka podataka, predmeti ili zbirke gube kontekst i vrijednosti povezane s informacijama. U slučaju neprikladne upotrebe, gube se duhovne, ritualne i druge kulturne vrijednosti.

Kulturno naslijeđe u Bosni i Hercegovini specifično je u odnosu na ostale zemlje u regiji prije svega zato što je u razdoblju 1992–1995. godine veliki broj dobara graditeljskog naslijeđa (sakralne, svjetovne i spomeničke kulture) uništen ili oštećen. Neke od institucija u oblasti zaštite naslijeđa izgubile su status, budžet i dokumentaciju, a u nekima je primjetan nedostatak stručnjaka. Kadrovski, finansijski i organizacijski uvjeti za obavljanje osnovne djelatnosti institucija u oblasti zaštite naslijeđa najvećim su dijelom otežani i ograničeni. Poseban je problem da su zgrade nekih biblioteka, arhiva i muzeja tokom rata uništene i još nisu obnovljene. Još uvijek ne postoji ni gruba evidencija predmeta od iznimne kulturne vrijednosti otuđenih iz Bosne i Hercegovine u razdoblju 1992–1995. godine.

Literatura

- AIASN-a – Asocijacija za interkulturalne aktivnosti i spašavanje naslijeđa u Bosni i Hercegovini. (2021). *Sistemi i načini organizacije zaštite kulturno-historijskog naslijeđa/baštine u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na mjesto i ulogu civilnog sektora u zaštiti, korišćenju i promociji pojedinih grupa baštine*. Sarajevo: AIASN-a.
- Ashley-Smith, Jonathan. (1999). *Risk Assessment for Objects Conservation*. London, U.K.; New York, N.Y.: Routledge.
- Çil, H. i Boyraz, B. (2024). Changing and Developing Museology: Assessments on the Museums of the Future and the Possibilities. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi / Journal of the Human and Social Science Researches* 13(1), 32-54.

- EU. (2020). Smjernice za digitalizaciju kulturne baštine. <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/izdvojena-lijevo/kulturne-djelatnosti-186/digitalizacija-kulturne-bastine-9828/smjernice-za-digitalizaciju-kulturne-bastine/15034>
- Bizot Group. (2015). *Environmental Sustainability: Reducing Museums' Carbon Footprint – The Bizot Green Protocol*. National Museum Directors' Council. <https://www.nationalmuseums.org.uk/what-we-do/contributing-sector/environmental-conditions/> (31. 8. 2024).
- Boersma, F., Taylor, J., Dardes, K. i Lumkanski, M. (2018). The Managing Collection Environments Initiative: A Holistic Approach. *The GCI Newsletter* 33(2).
- Collections Trust. (2008). Labelling and Marking Museum Objects Booklet. www.collectionstrust.org.uk (3. 8. 2024).
- Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića (2024). <https://bosnjackiinstitut.ba/>
- Canadian Conservation Institute. (2017). *Preventive Conservation and Risk Management*. Ottawa, Canada: Government of Canada. <https://www.canada.ca/en/services/culture/history-heritage/museology-conservation/preservation-conservation/preventive-conservation.html> (4. 8. 2024).
- Canadian Conservation Institute. (2023). *Agents of deterioration*. Ottawa, Canada: Government of Canada. <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/agents-deterioration.html> (4. 8. 2024).
- Digi.ba. (2024). Udruženje za digitalizaciju i informatizaciju kulturne baštine DIGI.BA. <https://digi.ba/>
- GHB. (s. a.) Virtualne izložbe. *Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu*. <https://ghb.ba/virtualne-izlozbe/>.
- Henderson, Jane. (2020). Beyond lifetimes: who do we exclude when we keep things for the future? *Journal of the Institute of Conservation* 43(3), 195-212.
- ICOM-CC. (2014). *Environmental Guidelines, ICOM-CC and IIC Declaration*. <http://www.icom-cc.org/332/-icom-cc-documents/declaration-on-environmental-guidelines/#.X-SjTi-l0jc> (1. 8. 2024).
- Kotrošan, D., Cogo, I., Leka, A. i Karaman, Ž. (2007). Stanje i problemi muzeja u BiH u periodu 1995–2005. U: *Condition of the Cultural and Natural Heritage in the Balkan Region. Proceedings of the Regional Conference held in Kladovo, Serbia from 23th to 27th October, 2006. Vol. 1*. Belgrade: Narodni muzej.
- Mairesse, F. (ur.). (2023). *Dictionary of Museology*. Routledge.
- Michalski, S. (1990). An Overall Framework for Preventive Conservation and Remedial Conservation. U: *9th Triennial Meeting, Dresden, German*

- Democratic Republic, 26–31 August 1990: preprints*. Paris: ICOM Committee for Conservation, 589-591.
- Michalski, S. (2004). Care and Preservation of Collections. U: *Running a Museum: A Practical Handbook*. Paris, France: Maison de l'UNESCO; ICOM – International Council of Museums, 51-91
- Muzej Naša majka. (2024). <https://muzejnasamajka.com/>
- Myers, D. i Hansen, J. (2024). *Inventories and Surveys for Heritage Management: Lessons for the Digital Age*. Getty Conservation Institute.
- Pagel, J. i Donahue, K. (ur.). (2014). *Museums in the Digital Age, Museums and the Development of Active Citizenship. NEMO 21st Annual Conference Documentation, Bucharest, Romania, November 2013*. NEMO – Network of European Museum Organisations; Deutscher Museumsbund e.V.
- RFID Label. (s. a.). *Smart museums – empowered by RFID*. <https://www.rfidlabel.com/smart-museums-empowered-by-rfid/?srsltid=AfmBOoquPUAItpVO6N1VqVr-VdOpskgJJg-Ab-6iBS9RxnwSub-4dPl> (30. 8. 2024).
- Serdarević, M. (2008). Spašavanje baštine u uvjetima opsade Sarajeva s posebnim osvrtom na spašavanja muzejskog blaga. U: *Opsada i odbrana Sarajeva 1992–1995*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 248-264.
- Tsolis, D., Sioutas, S., Xenos, M. N. i Styliaras, G. (2011). Copyright and IPR management for cultural heritage digital content in peer-to-peer networks. *Journal of Cultural Heritage* 12 (4), 466-475.
- Villers, C. (2004). Post Minimal Intervention. *The Conservator* 28(1), 3-10. <https://doi.org/10.1080/01410096.2004.9995197> (28. 8. 2024).
- Waller, R. (1994). Conservation Risk Assessment: A Strategy for Managing Resources for Preventive Conservation. U: *Preventive Conservation Practice, Theory and Research: Preprints of the Contributions to the Ottawa Congress*. London: International Institute for the Conservation of Historic and Artistic Works, 12-16.
- Yap, Joel Qi Hong, Kamble, Zilmiyah, Kuah, Adrian T. H. i Tolkach, Denis (2024). The impact of digitalisation and digitisation in museums on memory-making. *Current Issues in Tourism* 27(16), 2538-2560. DOI: 10.1080/13683500.2024.2317912
- Živković, V. (2015). Preventivna konzervacija kao sustavni i strateški pristup očuvanju zbirki. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 58(3/4), 37-52.

The Role of Dissociation in the Deterioration of Collections in Libraries, Museums and Archives

Madžida Smajkić

Gazi Husrev-bey Library in Sarajevo

smajkicmadzida@gmail.com; madzida.smajkic@ghb.ba

Summary

This paper will examine the impact of dissociation on the long-term preservation of cultural heritage in libraries, museums and archives. Dissociation, characterized by the separation of an object from its appropriate contextual and environmental conditions, poses a significant threat to the integrity of collections. Dissociation, which refers to the separation of an object from its context, can indeed have detrimental effects on cultural heritage materials. It relates to the loss of information associated with an object, such as data its origin or location, without which the object loses significance, value, or is lost. This can include the loss of identification tags, misplaced parts of the item, or lack of information.

The paper will also highlight the importance of digitization, which can play a significant role in addressing the problem of information loss about items. By digitizing cultural artifacts, documents, artworks, historical sites, and other aspects of cultural heritage, we can ensure they are preserved for future generations and accessible to a wider audience.

Keywords: *dissociation, loss of information, damage to collections, preventive conservation, digitization*